

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Band: 52 (1938)

Artikel: Supra ils nervs da l'uman
Autor: Vanotti-Puorger, G.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-208385>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 13.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Supra ils nervs da l'uman

Referat da dra. G. Vanotti-Puorger.

Il sistem dals nervs da l'uman ais cumpost d'üna quantità d'organs ed elemaints cellulars chi sun in strett' uniun tanter els ed i'l medem temp eir colliats cullas differentas parts dal corp, uschè ch'els funcziuneschan sco sch'i füssan ün' unità la quala dirigia e governa ils singuls process vitals da mincha part dal corp, e tegna in tal möd in equiliber l'inter organissem uman.

I's po divider il sistem dals nervs da l'uman in trais gruppas:

1. *Il tscharvè.*

El ais per uschè dir la seda da l'orma umana. La vita quotidiana ans mossa cha mincha sentimaint e mincha acziun da l'uman, sia voluntà, sias riflessiuns, sia memoria, l'attenziun, seis pensar, tuottas sias expressiuns, causadas dal plaschair o dal displaschair, insomma cha si' intera vita spirituala dependa da la funcziun da seis tscharvè e vain diretta cumplettamaing dal medem. Nos tscharvè ha la facultà d'unir insembel simultaneamaing üna quantità da sensaziuns chi arrivon contemporaneamaing da l'extern ad el e da trametter, seguond il bsögn, ils cumands necessaris i'l dret momaint a las differentas parts dal corp. Avant co trametter quaists cumands sto'l elavurar las sensaziuns, e quellas svaglian seguond il cas, in el otras, veglias, entradas in el lung temp avant. (Nus ans regordain da quellas.) Quaistas regordanzas da sensaziuns veglias as pon ripeter suvent, ed alura dan ellas a las novas la forza da's stabilir plü fermamaing i'l tscharvè cha nus ans regordain eir dad ellas facilmaing. (In quaist cas as tratta d'exercizi.)

Il tscharvè ais circundà da l'ossa da la testa, la quala il protegia cunter l'influenza da la temperatura, cunter il massa grand fraid e'l massa grand chod, cunter cuolps e schmachs chi provegnan da l'extern e pudessan al portar dan. In ultra ais el plajà aint amo in diversas pels, quaistas sun tachadas in part a l'ossa da la testa, spezialmaing a sias prominenzas, ed uschè ais il tscharvè

tnü salda in sia data posiziun. Tanter quaistas pels ais ün pitschen spazi, chi cuntegna ün liquid, il liquor. Eir el protegia il tscharvè, nus il chattain eir i'l chanal da la spina dorsala a proteger il midol spinal.

Da la vart suot dal tscharvè, a sia basa, as stachan dad el differentes nervs chi sortan da pitschnas foras da l'ös per arrivar a lur destin, per exaimpel il nerv da l'ögl aintra i'l fuond da l'orbita e's collia cun l'ögl. In tuot as stachan dal tscharvè in quaist lö 12 pera da nervs: ils nervs da l'udida, quels dal gust, quels da l'odur etc.

Il tscharvè da l'hom paisa 1397 gr, quel da la duonna 1270 gr, ma i varia fich ferm. I nun ais dit, cha dal pais dal tscharvè dependan saimper las qualitats intellectualas e psichicas da la tala persuna, sco chi vain suppost suvent sainza vairs motivs. Nus savain però cha'l tscharvè dals idiots paisa fich pac (da las voutas be 300 gr), invezza quel dals homens da grand' intelligenza ais ün bun quai plü pesant co ün solit tscharvè. Per cha las funcziuns spiritualas da l'uman sajan normalas, sto avair seis tscharvè ün tschert pais.

Externamaing preschainta il tscharvè uman duos parts distintas: ils duos emisferis, chi sun separats ün da l'oter da la vart sura dad üna profuondità lineara, ma a la basa sun els tachats insembel. Illa part superiura as rechatta üna quantità da profuonditats, unidas l'üna cull' otra, in möd da furmar curvas. Quaistas han na be in regard a la morfologia, ma eir in regard a lur funcziuns üna fich granda importanza. A lur fuorma ed a lur posiziun correspuondan importantas funcziuns dals nervs. Cullas curvas a la metà dal tscharvè dad üna vart e da l'otra sun colliadas las funcziuns motoricas da las extremitats superiuras, da las extremitats inferiuras e da la fatscha, in otras as rechatta la direcziun dal mecanissem da la favella, amo in otras quella dal gust, ed uschè via.

Il tscharvè ed il midol spinal sun cumposts da duos parts: la part superiura chi fuorma las curvas, la gruosta, ais da culur grischa, l'otra, suot quell' aint, plü vers il centrum, ais alba. Da las curvas illa massa grischa partan ils nervs, chi traversan il midol schlungunà ed il midol spinal ed arrivan a la periferia da nos corp; els portan a quellas parts ils cumands da's mover chi las da il tscharvè.

2. *Il midol spinal.*

El as rechatta illa chenal da la spina dorsala, furmada da las vertebas d'öss, chi'l circuondan e'l protegian. El ha la fuorma e la grossezza d'ün dait. Eir el vain protet da pels fich finas. Pro mincha vertebra as stachan dal midol dad amendus varts duos nervs, l'ün sül davant e l'oter da la vart davo. Apaina sortits da la spina dorsala, s'unischan els, quels chi sortan illa part sura dal döss van al culöz, al pet ed a la bratscha, quels chi sortan plü in bass as derasan sü la rain, i'l vainter ed illas chammas e mettan tuot quaistas parts in comunicaziun cul tscharvè.

Tscherts nervs transportan las sensaziuns causadas cun tastar, da la dolor, da la temperatura etc. sü l'extern o sü l'intern da nos corp al tscharvè, quaist uffizi han ils nervs centripetals, ils oters, ils centrifugals, portan las decisiuns, ils uordens, ils cumands cha la materia grischa da las curvas trametta, davo avair tut cogniziun da las sensaziuns successas, als differentes organs. Exaimpel: nos man as fora a la spina d'üna rösa, la sensaziun da la dolor vain transmissa al tscharvè, e quaist cumanda al man da's retrar.

In quaist möd, nempe cun l'avis ch'i dan ils nervs centripetals al tscharvè, vain el a cognoscher tuot que chi succeda a l'extern ed a l'intern da nos corp, ed el güdicha alura che chi ais da far e trametta sia decisiun per mez dals nervs centrifugals al toccant lö. Tras ils nervs vegnan miss in comunicaziun tanter els ils differentes organs da nos corp, ed els funcziuneschan sco schi füssan ün sulet organ.

Ils nervs centrifugals sun eir nomnats nervs motorics, causa ch'els portan dal solit al dat organ il cumand da's mouver, ils nervs centripetals han eir il nom da nervs sensibil, per motiv ch'els transmettan al tscharvè las sensaziuns, a las qualas va sottapost il corp uman. Las duos spezias da nervs passan tras la chenal da la spina dorsala, ils üns vicin als oters, ma plajats aint in pels spezialas. Ils motorics sortan da la spina dorsala da la vart davant, ils sensibil da la vart davo. Els s'unischan alura in ün sul nerv chi ha las qualitats d'amendus, dal motoric e dal sensibil. Aint il tscharvè vegnan las duos spezias eir unidas, causa ch'ellas sun dependentas üna da l'otra.

In quaist möd cha'ls nervs sensibil portan al tscharvè las sensaziuns, e'l tscharvè alura piglia las decisiuns sül da far e las

trametta tras ils nervs motorics a l'organ chi ha dad eseguir ils movimaints, gessa da las voutas massa lönch fin ch'ün pudess prevgnir ils dans chi pudessan eventualmaing amo succeder. Perque surpiglia il midol spinal üna part da la lavur, uschè va que plü spert. Uschè vain dal midol spinal il prüm cumand schi fa bsögn, sainza spettar sün l'acziun dal tscharvè.

Exaimpel: I crouda ün martè sül pè d'üna persuna. Ella reagescha plü o main svelt, trand inavo il pè, dand ün sbraj e demuosand la sensaziun da dolor in fatscha.

Scha nus analisain il mecanissem da quaista reacziun, chattain nus il seguaint: Cul crodar il martè sül pè vain causada la dolor. Quaista sensaziun vain transmissa dals nervs sensibels al midol spinal, e da qua davent vain dat il cumand tras ils nervs motorics al pè da's retrar. Tuot quaist succeda culla celerità da la sajetta in quel momaint cha'l martè croda sül pè, sainza cha'l tscharvè aintra in funcziun. La sensaziun da la periferia vain transmissa però, instant cha quaist succeda, tras ils nervs sensibels eir al tscharvè; alura surpiglia quaist, nempe l'intellet, la direcziun. I segua il sbraj, i vain dat l'expressiun da la dolor sülla fatscha, e probabelmaing vegnan eseguits amo oters movimaints, per prevgnir ils mals cha'l martè pudess amo causar. Quaist dvainta sot la controlla da l'intellet. Ils prüms movimaints vegnan ordinats dal midol spinal, ils seguonds sun acziuns ponderadas dal tscharvè. Nus vezzain dunque cha'l tscharvè grand ais per uschè dir l'organ da la voluntà. Quaista nu po agir sün tuot las parts da nos corp; per exaimpel, ella nu po exercitar si' influenza sü nos organs interns, sco chi sun il cour, il stomi, las avainas dal sang ed uschè inavant, schabain cha eir quaistas parts sun colliadas tras nervs cul tscharvè. Sur da quaists organs cumanda:

3. Il sistem dals nervs vegetativs.

El ais cumpost dals nervs simpatics e dals parasimpatics. Il nerv simpatic scuorra lung la spina dorsala, da süsom fin giosom. Dal principal partan diramaziuns a tuot ils organs, e quaists rams sun colliats eir cun nervs dal tscharvè e cul midol spinal. Il nerv parasimpatic parta dal tscharvè, ma el nun ais tantüna na dependent da la voluntà. Quasi tuot ils organs chi dependan dals nervs vegetativs, stan in comunicaziun cul simpatic ed eir cul parasimpa-

tic; il prüm promova l'acziun da l'organ, il seguond la tegna inavo, per exaimpel, il simpatic augmainta las battüdas dal cour, il parasimpatic las diminuischa. Scha'ls duos systems sun in equiliber, ais la vita dal corp normala.

Noss organs interns stan però eir in comunicaziun cul tscharvè per mez da nervs. Scha nos stomi o noss pulmuns sun amalats, portan nervs sensibels la sensaziun da la dolur al tscharvè.

Il sistem dals nervs vegetativs sta eir suot l'influenza dal tscharvè; mincha agitaziun spirituala as fa sentir eir i'ls organs interns: ün grand spavent agescha sül cour, las avainas da la testa dvaintan plü strettas, e la persuna vain sblacha; scha nus vezzain üna spaisa chi'ns plascha, as sviluppa da la cuaida la saliva in bocca; l'allegreza fa batter plü svelto il cour.

I's po cognoscher la grand' importanza chi han il tscharvè, ils nervs motorics ed ils sensibels per l'inter organissem, l'intern e l'extern, scha üna part dal sistem dvaint' amalada. Qualunque alteraziun i'l sistem causescha ün mal spezial e dals sintoms da medem po il meidi precisar il lö e la spezia dal mal.

4. *Da las malatias dals nervs.*

Nus cognuschain üna quantità da malatias, a las qualas va suottapost il tscharvè uman; que sun inflammaziuns, mals cronics chi nun han mai fin, malatias chi provegnan d'infecziuns, otras da feridas, degeneraziuns dal tscharvè e dals nervs periferics, chi han lur causa ill' età avanzada o i'l tössi entrà aint il corp.

Displaschaivelmaing nu cognuschain nus amo uossa la causa da tuot las malatias dals nervs. Per üna quantità da quellas pudain nus far be supposiziuns in regard a la causa. Ma tras il stüdi da l'anatomia e da las funcziuns dals nervs eschan nus tantüna buns da dir almain circa in che lö cha'l mal as rechatta.

Üna malatia chi cuolpescha l'uman, cur ch'el ha üna tscherta età, ais «l'apoplezia». La persuna as perda via tuot in üna vouta e resta in quel stadi plü o main lönch. Cur ch'ella vain darcheu in sai, saint' ella pür massa, ch'üna vart da seis corp ais paralisada cumplettamaing; ella nu po mover ne'l bratsch, ne'l man e nemain la chamma o'l pè, insomma ingünas musclas da quella vart gio, neir quellas da la fatscha bricha. Üna vouta capita que da la vart dretta, ün' otra vouta da la schneistra. La causa da quaista malatia

chattain nus i'l tscharvè, i s'ha ruot là üna pitschn' avaina. Ma l'origen dal mal ais suvent l'arteriosclerosa. Las avainas schloppan e laschan sortir il sang. La funcziun dals nervs vain greivamaing disturbada. Nus savain cha'ls nervs motorics mettan in movimaint ils differentes organs da nos corp ed in quaist cas nu pon els funcziunar in dovair, e nus nu pudain muover la membra chi sta sot lur direcziun, da las voutas nu pudain nus nremain discuorrer. I dà divers cas cha la persuna guarischa da la paralisi, ma d'inrrar cumplettamaing. Pelplü nu survain sia membra l'elasticità dad avant: o ch'ella nu po plü stender oura il bratsch inandret, o cha la chamma resta taisa, cul piz dal pè vout ingio. L'apoplezia ans demossa cleramaing a che alteraziuns cha nos nervs van sottaposts e che greivas consequenzas cha quellas han.

Eir ils nervs periferics pon dvantar amalats. Nus savain ch'els passan tras la chanal da la spina dorsala. Scha ün da quels nervs vain offais, dvainta paraltic l'organ chi dependa directamaing dad el, e na ün' intera vart da nos corp. Simils cas vegnan causats da feridas a la spina dorsala, per exaimpel scha nus dain gio dad ün lö bain ot, o schi'ns croda adöss ün oget fich pesant. Scha'l schmach ais grand, nun offenda'l be la pel e las musclas, ma eir ils nervs chi toccan lapro. Eir ün tagl, sch'el ais profund, po rovinar il nerv, ch'el nu funcziuna plü, e quel organ ais alura paraltic.

Ils nervs soffran eir per causa d'inflammaziuns. Scha nus pigliain aint da afraid, scha nus gnin infettats, o schi aintr' ün tössi in nos corp, in tuots quaists cas pon noss nervs dvantar inflammts. Il tössi chi inflamma il plü suvent ils nervs da l'uman, ais l'alcool. Sch'ün baiva bler da quel, spezialmaing in fuorma concentrada, sco chi sun il vinars e'ls liquors, survain ün facilmaing l'inflammaziun als nervs. — I dà però amo oters tössis chi causeschan talas inflammaziuns, que sun las culuors chi douvran ils pittuors, sch'ellas cuntengnan il plom. In tscherts cas dvainta la pel da l'amalà main sensibla cunter il tastar, il forar e cunter l'influenza da la temperatura. OTRAS voutas, al cuntrari, dvainta la pel straordinaramaing sensibla, e l'amalà patescha dολουors quasi insupportablas; l'inter nerv periferic soffra in tuot si' extensiun.

Ün' otra malatia ais la meningite; que ais ün' inflammaziun da las finas pels, chi circondan il tscharvè e'l midol spinal, per ils proteger. Ell' ais causada da differentas sorts da bazils, chi aintran

tras il nas, tras la bocca ed eir tras las uraglias. In cas greivs vain fuormà materia. L'amalà santa da tuotta sorts doluors: grand mal a la testa, oters perdan l'inclet, amo oters sun turmantats da la sön, divers nu pon bain mouver il culöz, ad alchüns survain l'ün u l'oter da lur membra la paralisi, o ch'els han convulsiuns e ston vomitar. Il plü stan els stais oura in let. La meningite ais üna fich noscha malatia. Pelplü sun que infants o glieud giuvna chi la clappan, pustüt sch'ell' ais epidemica; d'inrar chi guarischan. Ma eir a guarir, lasch' ella inavo trists inconveniaints.

Nus passain uossa a la paralisa spinala, chi ha fat tant dan al chantun Grischun la stad dal 1936. Ell' ais causada d'infecziun e nun eira cuntschainta pro nus fin alura. Ella rumpet oura tuot in üna vouta in fuorma epidemica. Ils bazils da quel mal, chi sun fich pitschens, aintran spezialmaing tras il nas ed intachan il midol spinal i'l lö ingio ch'i sortan ils nervs sül davant da la spina dorsala, cha quels clappan l'inflammaziun. La malatia vain transmissa dad ün individi a l'oter tras ils umans sves. Dals chantuns limitrofs arrivet ella eir pro nus i'l Grischun. Id ais il medem sco pro la meningite, i la clappan spezialmaing las persunas giuvnas, e plütost illa stagiun choda co illa fraida o illa temprada. Pac davo cha'ls bazils as sun chasats aint illa persuna, survain quella la fevra, da las jadas saint 'la eir doluors. Cur cha la feivra tschessa, cumainzan a's far sentir las paralisas. I vegnan paralisas las musclas da las chammassas, da la bratscha, o eir quellas dal vainter o da la rain. L'amalà nu po star ne in sez, ne in pè. Schi nu funcziuneschan las musclas dal diagram e quellas dal pet, nu po'l respirar, schi nu funcziuneschan las musclas da la gula e da la bocca nu po'l travonder. In cas greivs nun ha la medizina ingüns remeidis, e nus stuain vera a patir e murir il pover cristian, sainza pudair al güdar. Scha nus scoprin però la malatia a dret temp, la pudain nus cumbatter cun ün serum, e que pelplü cun bun success.

Ils nervs da l'uman van suottaposts amo ad otras malatias. Ellas sun da natüra amo plü maligna. Eu sper cha'ls exaimpels citats bastan a dar ün' idea da las malatias dals nervs. I'ls mals, dals quals eu n'ha fat menziun, nun ais cumpraisa la demenza. Ella nu's lascha adüna constatar anatomicamaing. Üna persuna ais dementa, scha seis tscharvè nu funcziunescha inandret: o ch'el nu percepischa in möd güst las sensaziuns chi aintran, o ch'el nu las

sà ordinar sco chi tocca. I dà sper disturbis spirituals, chi han lur origen in alteraziuns dal tscharvè chi po avoir soffert causa l'età avanzada da la persuna, tras il tössi da l'alcool o tras l'infecziun da la sifilis, amo oters chi provegnan da disturbis illa funcziun dals organs chi governan il spiert. Quaists ultims stuain nus laschar per hoz d'üna vart; i gess massa lönch a'ls trattar. Eu vögl però amo render attent sün las strettas relaziuns chi existan tanter il sistem dals nervs da l'uman e seis pensar, sia memoria, l'associaziun da las sensaziuns; in cuort: tanter noss nervs e nossa vita spirituala. Nos tscharvè e l'inter sistem dals nervs nun han sula maing l'uffizi da transmitter sensaziuns e da cumandar als differents organs da's mouver; els sun, per uschè dir, nossa regenza, aviañd els la direcziun supra tuot noss sentimaints e tuot noss movimaints, supra nossa vita vegetativa e nossa vita spirituala: in els ais cuntgnüda noss' orma.